

A végrehajtási alapelvek hangsúlyváltásai, avagy észrevételek az új büntetés-végrehajtási kódex gyakorlatához

Jelen írás a Győrben, 2015. október 30. napján tartott büntetés-végrehajtási jogi szimpózium apropóján született meg. A rendezvényen sor került annak megvitatására, hogy érzékelhető-e hangsúlyeltolódás a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos alapelvek vonatkozásában. Érintették a résztvevők a fokozatváltás és feltételes szabadságra bocsátás lehetősége körében felmerülő problémákat, valamint foglalkoztak az egyéniesítés és a reintegráció elvének gyakorlati megvalósíthatóságával, végül a rezsimrendszer érintésével állást foglaltak az új és régi jogszabály vonatkozásában. A cikk célja a szimpóziumon elhangzott, az új törvény rövid alkalmazása során megfogalmazódott tapasztalati meglátások rendszerezése, az esetleges felvetések összefoglalása.^[1]

I. ELMÉLETI ALAPOK

Napjainkban a büntetés-végrehajtási jog területét a 2013. évi CCXL. törvény szabályozza a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, amely 2015. január 1-jével lépett hatályba. A modernizáció jegyében nem elhanyagolható változások jelentek meg az új jogforrás keretén belül: meghatározásra került a büntetés-végrehajtási jogviszony jellege pönális kényszerjogviszonyként, melynek egyik oldalán a büntetőhatalom kizárólagos letéteményeseként az állam, a másik oldalon pedig a törvényben meghatározott jogcímen fogvatartott személy áll. Új elemként fedezhetők fel a törvényben a szabadságvesztéshez kapcsolódó alapelvek, a szimpóziumon elhangzottak és a törvény indokolása értelmében nagyobb hangsúlyt kap továbbá az izoláció korlátok közötti érvényesülésének követelménye, az egyéniesítés és a társadalomba való visszailleszkedés elősegítésére törekvés.^{[2][3]}

[1] A szimpózium meghívott vendégei: Dr. Kabódi Csaba CSc. habil. egyetemi docens, továbbá Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala, Komárom-Esztergom és Veszprém megye területén működő büntetés-végrehajtás bírái, ügyészei és börtönparancsnokai.

[2] Vókó, 2013, 179-186.

[3] Vö.: 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról (továbbiakban: Bvtv.), 1. §, 7. §, 83. §.

A szimpózium témáját képező fokozatváltás és feltételes szabadságra bocsáthatóság részletes szabályait tartalmazza a törvény. Ezek a rendelkezések kimondják, hogy akkor jelölhető ki az elítélt szabadságvesztése végrehajtására eggyel enyhébb fokozat, ha – különösen az elítélt személyiségére, előéletére, egészségi állapotára, a szabadságvesztés során tanúsított magatartására, az elkövetett bűncselekményre, a szabadságvesztés tartamára, a társadalomba való beilleszkedési készségére tekintettel – a büntetés célja a szabadságvesztés enyhébb fokozatban történő végrehajtásával is elérhető. Eggyel szigorúbb fokozat akkor jelölhető ki, ha az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét ismételten vagy súlyosan megzavarja. Míg feltételes szabadságra a szabadságvesztésre ítélt akkor bocsátható, ha – a büntetés végrehajtása alatt tanúsított kifogástalan magatartására, valamint arra a készségére tekintettel, hogy törvénytisztelő életmódot fog folytatni – alaposan feltehető, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető, és a határozott ideig tartó szabadságvesztésnek a Btk. 38. § (2) bekezdése szerinti vagy a bíróság által az ítéletben megállapított részét, az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a bíróság által a Btk. 43. § (1) bekezdése alapján az ítéletben meghatározott tartamot letöltötte.^[4] Mindkét esetben komoly problémát vet fel, hogy milyen bizonyítási szükséges az adott jogintézmény elrendeléséhez; kell-e pszichológusi vélemény; mit jelent a kifogástalan magatartás, illetve a törvénytisztelő életmód folytatására vonatkozó készség. Felmerül, hogy a korábban hatályos törvényerejű rendelet alapján kialakított gyakorlat alkalmazható-e a továbbiakban.

Nemzeti törvényünk az alapvető rendelkezések között határozza meg, hogy „a büntetés-végrehajtás feladata a büntetési célok érvényesítése a büntetés, illetve az intézkedés végrehajtásán keresztül, azzal a célkitűzéssel, hogy a végrehajtás során az egyéniesítés szempontjait biztosítani kell annak érdekében, hogy az megfelelően szolgálja az egyéni megelőzési célok elérését.”^[5] Azt, hogy az egyéniesítés elve kiemelt célként szerepel az új jogforrásban, annak törvényen belüli elhelyezkedése is alátámasztja.

Az egyéni érdekek figyelembevételének első lépése az ítélező bíróságra hárul, ugyanis hogy ez a büntetés-végrehajtási cél kellőképpen megvalósulhasson, elengedhetetlen az adott cselekmény és az elkövető körülményeinek megfelelő mértékű feltárása. A büntetés céljának megvalósulásához szükséges tehát, hogy a bíróság kellő vizsgálat alá vegye az adott esethez kapcsolódó súlyosbító vagy enyhítő körülményként értékelhető tárgyi és alanyi tényezőket.^[6]

Az ítélező bíróság munkáját követően a büntetés-végrehajtásra hárul a feladat, hogy az adott elítélt személyiségének figyelembevételével keresse meg azokat a csoportokat, amely tagjai bizonyos szempontok alapján hasonlóak elítéltünkhöz. A csoportosítással az elítélt egy olyan kisebb közösség tagjává válik, ahol

[4] Bv. tv. 115. §, 188–190. §.

[5] Bv. tv. 1. § (1) bekezdés.

[6] Belovics – Gellér – Nagy – Tóth, 2012, 471–474.

nem veszíti el személyiségének meghatározó jegyeit.^[7] Az egyéniesítésre törekvés végigkísérhető a végrehajtás egész folyamata során a befogadástól az utógondozásig, nem jelenti ugyanakkor azt, hogy minden egyes fogvatartott számára egyéni bánásmódot kell biztosítani.

Az új törvény megköveteli továbbá, hogy a végrehajtás során az elítéltet csak a büntetés céljának eléréséhez szükséges mértékben különítsék el a társadalomtól, s a reintegrációs cél elérésével összhangban ugyanaz a bekezdés követeli meg, hogy amennyiben az adott intézet rendjével nem áll ellentétben, elő kell segíteni a fogvatartott személyes, családi és társadalmi kapcsolatainak létesítését, fenntartását és fejlesztését egyaránt.^[8] Ez utóbbi a nyitottság elvét jelenti, mely szerint az izolációt kizárólag fizikai elkülönítésre kell korlátozni, a szellemi elkülönítést teljesen ki kell iktatni. Ez a követelmény főként a társadalomba való visszailleszkedés elősegítésének követelménye miatt fontos tehát, például a munkavégzési, képzési lehetőségek igénybe vételét jelenti. Amennyiben ugyanis a büntetés-végrehajtási intézet teljes egészében elszeparált, ott nincs jelen a társadalom, akkor a külvilággal korábban fennálló kapcsolatok fokozatos eltűnésével a későbbi visszailleszkedés lényegesen megnehezül, illetve lehetetlenné válik.^[9]

A reintegráció követelménye a középpontba került az új törvényben, amely kihívást jelent a rendszer számára, és magában foglal minden olyan tevékenységet, programot, szervezetek közötti együttműködést, amely elősegíti az egyén visszatérését a társadalomba, továbbá hozzájárul a visszaesés lehetőségének minimalizálásához. A szabadulásra való felkészülés elősegítésének már a befogadástól kezdve jelen kell lennie a rendszerben, ehhez való hozzájárulásként tehát törekedni kell arra, hogy az elítélt külső kapcsolatai ne szakadjanak meg. Azok szinten tartása nagymértékben hozzájárul a későbbi sikerhez, a megfelelő visszailleszkedés ugyanis a társadalomnak is érdeke.^[10]

Ezen elvont alapelv gyakorlati megvalósulását a megfelelő rendszer kialakítás is elősegíti az intézetben töltött mindennapok során. Mindennek keretét a börtön-rezsim adja meg. 2015. január. 1-jétől hazánkban a büntetés-végrehajtási törvény is rendelkezik az egyes fokozatokon – fegyház, börtön, fogház – belül érvényesíthető rezsimekről.^[11]

A reintegráció támogatása körében a munkáltatás kérdése jelenti a legfőbb lehetőséget. Az intézeteknek arra kell törekedniük, hogy megfelelő munkával lássák el azon elítélteket, akiknek a rájuk vonatkozó rezsimek ezt lehetővé teszi, vagy éppen nem állnak az elítélés büntetés hatálya alatt. A munka célja a társadalomba való visszatérés elősegítésén kívül a fogvatartott szellemi és testi állapotának a szinten

[7] *Büntetés-végrehajtási biztonsági ismeretek*. Jegyzet. 44. o. http://bv.gov.hu/download/f/0a/01000/biztonsagi_jegyzet_2015.pdf, (2015. június 25.)

[8] Bvtv. 83. § (6) bekezdés.

[9] Vókó, 2013, 183.

[10] http://www.bvok.esy.es/jegyzetek/nevelesi_jegyzet_2015.pdf 47. o. (2015. június 25.)

[11] I. m. 203–212.

tartása. Amennyiben ez sikerül, nemcsak az intézetbeli életet teszi könnyebbé az elítélt számára, hanem azon távlati célt is elérhetőbbé teszi, miszerint a munkaerőpiacon jobb esélyekkel érvényesülhet.^[12] Az egyes államok között eltérés van a tekintetben, hogy a börtönben végzendő munka kötelezettség vagy jog az elítélt számára. Abban ugyanakkor egységesség mutatkozik, hogy e jogintézmény nem munkaviszonyként, hanem a büntetés-végrehajtási jogviszonyon belül létrejött különleges jogviszonyként jelenik meg, melynek szabályai azonban nem állhatnak ellentétben a munkajogi normák lényeges követelményeivel.^[13] A szabályok lehetőséget adnak arra, hogy az elítéltek ne kizárólag az intézeten belül végezzenek munkát, a külső munkahelyen végzett foglalkozás ugyanakkor szigorú garanciális szabályok szerződésbe foglalását igényli.^[14]

Új nemzeti büntetés-végrehajtási törvényünk célul tűzte ki az önfenntartó büntetés-végrehajtás létrejöttét. Megvalósulásában kulcsszerepet tölt be a megfelelő munkavégzés, amelyet kötelezettséggént határoz meg e törvény, és részletes szabályait is tartalmazza. A börtönben folytatott munkáért az elítéltek munkadíjat kapnak, melyből ezen túl hozzájárulnak az eltartásukkal járó költségekhez.^[15]

A reintegráció elősegítésében szintén kiemelkedő szerep jut az oktatásnak. A tanulás lehetősége a magyar rendszerben senki elől nem elzárt, még a legszigorúbb körülmények között fogvatartottak is folytathatnak különféle tanulmányokat, részt vehetnek szakképzéseken egyéni tanulóként. Általánosan megállapítható, hogy a fogvatartottak iskolai végzettsége alacsonyabb a társadalmi átlagnál, így adott az alkalom ezen hiányok pótlására, s egyben megfelelő alap megteremtésére további, távolabbi célok eléréséhez is.^[16]

Az új büntetés-végrehajtási törvény által előtérbe helyezett célt, a társadalomba való visszailleszkedés hatékonyabb támogatását a fentiekén túl a szabadidő hasznos eltöltése is elősegíti. A fogvatartottak jogaként határozza meg a törvény, hogy napjaik szabad óráit előnyösen használják ki, így lehetőségük van sportolni, könyvtárba járni, különböző szakköri tevékenységeket végezni – így például sakkozni, kézműves, számítástechnikai foglalkozásokon részt venni, barkácsolni –, a tömegkommunikációs eszközök adta előnyöket kihasználni. Ezek a tevékenységek a most tárgyalt célokon túl segítik, hogy az elítéltek az intézeten belül is elfoglalják magukat, így csökkenhet a nem kívánatos események száma, adott esetben személyiségük formálására is alkalmasak.^[17]

[12] Pallo -Törőcsik, 2011, 26.

[13] *Európai Börtönsszabályok*, 26. 4. szabály, 23. 13–16. szabály.

[14] *Európai Börtönsszabályok*, 26. 9. szabály.

[15] Lásd: Bvtv., VI. fejezet.

[16] http://www.bvok.esy.es/jegyzetek/nevelesi_jegyzet_2015.pdf 48–49. o. (2015. június 30.)

[17] http://www.bvok.esy.es/jegyzetek/nevelesi_jegyzet_2015.pdf, 59. o. (2015. június 30.)

II. GYAKORLATI MEGLÁTÁSOK

A szimpóziumon megjelentek tapasztalatai szerint a fokozatváltás jelenleg háttérbe szorult, elvesztette korábbi jelentőségét, a feltételes szabadságra bocsáthatóság tekintetében pedig meglátásuk szerint az új törvény ugyanazokat a lehetőségeket kínálja a büntetés-végrehajtási bíró számára, mint a régi jogforrás. A korábbi gyakorlatot az új törvény nem írta felül, tehát annak megfelelően folyhat tovább az ítélkezés – pszichológusi vélemény beszerzése például továbbra sem kötelező. Megjegyzik, olyan furcsa helyzet állt elő, hogy adott esetben nehezebb enyhébb végrehajtási fokozatba kerülni, mint feltételes szabadságra, mivel a jogszabályi rendelkezések alapján lényegesebb bonyolultabb mérlegelés szükséges az előbbi eléréséhez.

Az egyéniesítés elvére vonatkozóan megállapították, hogy viszonylag nagy számban működnek olyan csoportok, amelyekbe bizonyos jellemzők alapján hasonló elítéltek kerülnek. Ilyen például a HSR, a gyógyító-terápiás csoport, a pszichoszociális, a drogrevenüciós csoport, a vallási részleg, továbbá az alacsony biztonsági kockázatot jelentők csoportja. A végrehajtási fokozaton belül ezek a csoportok az elítéltek szempontjából lényeges különbségeket mutatnak a mindennapok szintjén. Adott csoportban elhelyezett fogvatartott például a látogatások alkalmával üvegfalon keresztül beszélhet a hozzátartozójával, mások, akikre enyhébb végrehajtási szabályok vonatkoznak, asztalnál ülve tehetik ezt meg, még kedvezőbb, ha az intézetet elhagyva tölthet időt látogatójával. Hasonló különbségek észlelhetők a személyes szükségletekre fordítható összegek, illetve a zárkában birtokolható személyes tárgyak vonatkozásában.

Az egyéniesítés elvének gyakorlati kivitelezésére a szakemberek tapasztalatai szerint felkészült a rendszer, az ezzel kapcsolatos feladatkört ellátó tisztek szakértelme és hozzáállása megfelelő, problémát jelent ugyanakkor, hogy létszámuk nem áll arányban a fogvatartotti létszámmal. A személyi állomány feltöltése azonban nem egyszerű, országgrészenként eltérő nehézségek merülnek fel e vonatkozásban. Vas megyében például azzal is számolni kell, hogy Ausztria közelsége miatt 30–40 fős létszámhiánnyal működik a büntetés-végrehajtás.

A fokozatváltás, a feltételes szabadságra bocsátás és az egyéniesítés vonatkozásában is megjegyzendő, hogy ezen jogintézmények nagyon nagy felelősséget és emberismeretet igényelnek a személyzet részéről. Az elítélt magatartása a döntő elem, s jelentős részük pontosan tudja, hogyan kell az intézetben viselkedni ahhoz, hogy az pozitív változást szüljön részükre. Adott esetben a fogvatartott nem azért tartja be a szabályokat, mert megérti a rendszer lényegét, mint például egy első bűntényes, hanem tudja, mi az a magatartásforma, amiből profitálhat.

Az elítéltek bizonyos szempontok alapján való csoportosítása nagyban hozzájárul a reintegrációs cél eléréséhez is. A rendszer megfelelő működéséhez elengedhetetlen ugyanakkor a fogvatartottak igénye az ilyen programok iránt, akarjanak változtatni magatartásukon, életvitelükön, és elfogadják az ehhez szükséges segítséget a büntetés-végrehajtási rendszer részéről. Ezen túl fontos

még a társadalom hozzáállása, befogadó-készsége, amit direkt módon a rendszer nem tud befolyásolni.

A lakóhely szerinti elhelyezésre törekvés is támogatólag hathat a reintegrációs cél érvényesülésére, ugyanis a fogva tartás helye nagymértékben befolyásolja a kapcsolattartás rendszerességét. Amennyiben lakhelyétől távol kerül az elítélt, ez a külső kapcsolatok megszűnéséhez vezethet: ha a személyes kontaktus nincs már meg, idővel a telefonálás és a levélváltás is megszűnik. Onnantól, hogy nem maradt külső kapcsolata, nagy nehézséget jelent reintegrációs programok útján visszavezetni a társadalomba, hiszen kihez, milyen környezetbe menne vissza.

A szakemberek szerint egyébként a reintegrációs cél megvalósítása lényegesen könnyebb olyan kis börtönök esetében, ahol például van konyha, kis kert, ahol házimunkát, kertrendezést végezhet az elítélt. E központi cél elérését ugyanis legjelentősebben a munkáltatás segíti elő. A büntetés-végrehajtási bíró határoz arról, hogy az elítélt folytathat-e munkát, és pozitív döntés esetén hol teheti ezt. A munkavégzés szempontjából kiemelendő a PPP rendszerben működő Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet. Itt lehetőség van ún. külső munkáltatásra, ilyen esetben is az intézet áll munkaviszonyban a fogvatartottal, a végrehajtás részletes szabályait, egyéb felelősségi szabályokat ugyanakkor külön szerződés rendezi. Ilyen jogviszony csak az elítélt hozzájárulásával jöhet létre, e nélkül munkavégzésre nem kötelezhető.

A társadalomba való visszavezetés tekintetében megjegyzendő, hogy a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet az országban elsőként alkalmazta a társadalmi kötődés programot, melynek gyakorlati megjelenése abban érzékelhető, hogy a fogvatartott dolgozik, szabadnapján pedig lehetősége van arra, hogy 24 órát családi körben töltsön. A tapasztalatok szerint ez mindkét fél számára pozitív hatásokkal jár, a fogvatartott nyugodtan tér vissza az intézetbe családi körből, kapcsolatai fennmaradnak, lesz hova visszatérni a büntetés végrehajtásának leteltével.

Elkezdődött a törvény adta lehetőség alapján a reintegrációs őrizet alkalmazása is, és tekintettel arra, hogy országos szinten – a szimpózium idején érvényes adat szerint – 47 elítélt került őrizetbe,^[18] már kialakult bizonyos tapasztalat. A rendszer működését azonban a gyakorlatban hátráltatja a technikai eszközökkel kapcsolatos ellátás hiányossága. Az eszköz felhelyezését, a térerő ellenőrzését, a monitoron keresztüli nyomon követést, a mozgási körzet beállítását, a végrehajtáshoz kapcsolódó további egyéb feladatokat a büntetés-végrehajtási rendszer végzi, az információt ugyanakkor a rendőrség rendszerén keresztül kapja a büntetés-végrehajtás. A szimpóziumon a gyakorlati problémák fényében elhangzott, ha feltételes szabadságra technikai eszköz nélkül engedni el a rendszer a fogvatartottat, akkor ebben az esetben miért nem adott ez a lehetőség. Más vélemények ugyanakkor üdvözlik az elektronikus rendszert,

[18] 2016. január 18-án 108 fő a reintegrációs őrizetben lévők száma.

és a munkáltatásban is nagy segítségnek tartanak, mert alkalmazása során nem lenne szükség a fogvatartottak személyzet általi őrzésére.

A rendezvényen – tekintettel arra, hogy nagy nehézséget okoz a rendszer számára – szóba került a túlzásfűlttség problematikája, amely valóban jelen van Magyarországon, az erről kialakult képet ugyanakkor árnyalni kell. A két PPP intézetben, Szombathelyen és Tiszalökön jelenleg nincs olyan szintű túlzásfűlttség, amely miatt a Strasbourgi Bíróság eljárást kezdeményezhetne. A szakemberek meglátása szerint ugyan szükség lenne jogszabályváltozásra, de a probléma megoldására a gyakorló jogászok hozzáállásának módosítására is szükség van, hiszen a büntetőeljárás törvény az előzetes letartóztatáson kívül ismer egyéb kényszerintézkedést is. Amennyiben nagyobb számban kerülne sor lakhelyelhagyási tilalom vagy házi őrizet alkalmazására, ez részben megoldást jelenthetne a túlzásfűlttség problémájára.

III. ÖSSZEGZÉS

Látható, nincs teljes egyetértés a jelenleg alkalmazandó jogintézmények vonatkozásában, de a közel egyéves alkalmazás során megszületett tapasztalatok alapján kialakult vélemények inkább pozitív irányba mutatnak. Köszönhető ez talán annak is, hogy – ugyan alapvetően hangsúlyeltolódás érzékelhető, amely még inkább középpontba helyezi a reintegrációt – a szakemberek szerint nem vált a törvény részévé olyan újítás, amely alapjaiban változtatná meg a korábbi rendszert. Összességében megállapítható, hogy bár számtalan módosítást követően a régi jogforrás is egy, az adott lehetőségekhez képest jól működő büntetés-végrehajtási rendszer alapját képezte, az új – immár a nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően –, törvényi szintű szabályozás nyomán bekövetkezett változások üdvözlendők a rendszer részéről.

IRODALOM

- Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály (2012): *Büntetőjog, I.* Hvg Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Czigler Dezső Tamás – Horváthy Balázs (2011): A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség joggyakorlata és intézményei. *Jog, Állam, Politika* 3. szám, 3-26.
- Pallo József – Törőcsik Balázs (2011): A magyar büntetés-végrehajtás szabályozási környezete az európai elvárások tükrében (2. rész.) *Börtönügyi Szemle* 3. szám, 1-12.
- Szemesi Sándor (2010): A diszkrimináció tilalma az emberi jogok európai rendszerében és a magyar jogrendben. *Kül-Világ* 4. szám, 2-14.
- Vókó György (2003): A fogvatartottakkal való emberséges bánásmód aktualitásai. *Börtönügyi Szemle* 2. szám, 81-84.
- Vókó György (2013): *Magyar büntetés-végrehajtási jog.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.

- 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- Európai Börtönszabályok
- http://www.bvok.esy.es/jegyzetek/nevelesi_jegyzet_2015.pdf (2015. június 25)